

Nad životem svaté Marie Egyptské

Diskuze o strachu a svobodě v Ruské pravoslavné církvi v době pandemie COVID-19.

Nová vlna pandemie je zkouškou: jsme připraveni nechat se obejmout Kristem, ať už si nás z tohoto světa vezme, nebo nás zde ponechá? V otázce, zda si nás Bůh z tohoto světa vezme, nebo ponechá, je skryto dilema, které každému z nás, křesťanům latinského nebo byzantského obřadu, naznačuje dvě podoby cesty ke stejnému cíli. Život i smrt nás přivádějí k jedinému podstatnému. Náš život i naše umírání spojujeme s Kristovým životem a umíráním v nás (a pro nás), a tím naplňujeme naše povolání, které nám Pán svěřil. Čas Božího navštívení, do kterého vstupujeme, není v našich rukou, je však součástí našich jednotlivých rozhodnutí, jimiž čekáme na Pána. Pán „nepřijde“, ale stále přichází. Jsme zakořeněni ve vůli Otce být jedno se Synem, nebo jsme zabarikádováni naší vůlí? V našich osobních myšlenkách i při vnitřní formaci srdce nás může doprovázet i příklad a svatost sv. Marie Egyptské. Upozornila na to v minulém roce při přípravě na Velikonoce hlava Ruské pravoslavné církve, moskevský pravoslavný patriarcha Kyril (Vladimir Michajlovič Gund'ajev). Jako pastýř promluvil ke všem ruským pravoslavným křesťanům překvapivě těmito slovy:

„V příštích dnech vás, milí, naléhavě žádám, pokud nedojde k zvláštnímu svolání ze strany patriarchy nebo ostatních vladyků, abyste se zdrželi návštěvy kostelů, a pokud vám někdo bude říkat něco jiného, pamatujte na příklad sv. Marie Egyptské. Nemáme jinou odpověď, protože milujeme naše chrámy. Celých 51 let káži jako biskup a vybízím věřící i ostatní, aby navštěvovali chrámy, překonávali svoji lenost a neochotnou vůli i tehdy, jestliže vnější podmínky jsou těžké. Doufám, že chápete moji situaci, jak je to pro mne nesnadné vám dnes říci: zdržujte se návštěvy chrámů a bohoslužeb; a možná bych to nikdy neřekl, nebýt výjimečného a spásonosného příkladu sv. Marie Egyptské, kterou církev oslavuje jako velkou kající, která stále žila i za svého pozemského života andělským životem. Vzdálena od klášterů a chrámů, v samotě a opuštěnosti, v hlubinách pouště, zachránila sv. Marie Egyptská svou duši a dala svému fyzickému tělu sílu přežít v neuvěřitelně obtížných podmínkách tolik let, kolik Pán dovolil.“¹

Život světice z 5. století zaznamenal sv. Sofron, jeruzalémský patriarcha. Na poušti žila v přísném odříkání, které dodnes vzbuzuje úžas. Vždyť se pohybovala 47 let na hranici přežití v neuvěřitelně obtížných životních podmínkách. Zemřela v roce 421.

Mezi řádky kázání patriarchy Kyrila je však skryt ještě další rozměr dramatickosti této výzvy. Patriarcha totiž neoznámil rozhodnutí Svatého synodu, které se týkalo podpory nově zaváděných restriktivních nařízení státu, ale hovořil svým vlastním jménem. Vystavil se riziku ostré kritiky i možného sesazení ze stolce patriarchy moskevského a celé Rusi. Nepopulárním vyhlášením riskoval rovněž přízeň věřících, když své radikální stanovisko nastolil k širší diskuzi.

Je skutečností, že jeho slova vzbudila mnoho nejasností nejen u prostých věřících, kteří tíhnou k tradičnímu stylu života. Ti žijí mnohdy v omylu, že je nemožné nakazit se přijímáním

¹ Патриаршая проповедь в Неделю 4-ю Великого поста после Литургии в Храме Христа Спасителя [online]; dostupné z: <http://www.patriarchia.ru/db/text/5613859.html>.

prostřednictvím lžíce, již se podává eucharistie všem. Podobně někteří tvrdí, že obyčej líbání ikony bez jakéhokoli očištění se nemůže stát rizikem přenosu infekce. Konečně není neobvyklé slyšet ještě jiný argument: strach z nákazy je údajně neklamnou známkou slabé víry. Nejistotu vyvolal i mezi ruskými intelektuály, kteří se považují za laickou elitu ruského pravoslaví. Považují se za dospělé křesťany. Jeden z nich k tomu napsal komentář, který vystihuje podstatu celé diskuze: „Jsem přesvědčen, že patriarcha Kyril řekl, co je správné. Vyzval věřící, aby se zdrželi návštěvy kostelů. Nenařídil. Laici přece nejsou vojáci. Ani však nelze jeho slova chápat jen jako prostou radu: to by bylo nedostatečné. Snažil se přesvědčit, pozvat k přemýšlení, povzbudit ke svobodě rozhodování.“ A jeho komentář pokračuje: „Zároveň patriarcha našel v sobě odvahu připomenout státní moci, že církev není kapesník, který je možné vytáhnout z kapsy, kdykoliv se státu zamane, a strčit jej zase do kapsy, kdyby dělala potíže. My, samotní věřící, si musíme být vědomi toho, že jsme osobně povoláni, abychom zvažovali rizika, vyhodnotili náš vlastní zdravotní stav a počet lidí přítomných na božské liturgii v našich farnostech a rozhodli se, zda uposlechneme patriarchovu výzvu, nebo k ní nebudeme přihlížet. Toto rozhodnutí je značně obtížné pro ty, kteří navykli přijímat s opovržením, výsměchem nebo odporem vše, co hlava ruské pravoslavné církve říká. Nesnadné je to i pro ty, kteří si uvykli přijímat všechno z jeho úst s přehnanou úctou, jako by naslouchali samotnému hlasu z nebe. Ti, kdo jsou připraveni být svobodní a naslouchat druhým, rozhodnutí přináší v obtížné době útěchu.“²

Pokud by homilie patriarchy Kyrila byla výzvou, která se dovolává svobody a zralosti jednotlivých věřících, byla by jistě příznakem neočekávané změny vztahů laiků a kněží, ať už z řad bílého duchovenstva (obvykle ženatých kněží) nebo černého (mniši). Není však zásadním obratem k lepšímu. Celá oblast zrání odpovědnosti laiků se zdá být v současné situaci Ruské pravoslavné církve, podobně jako v jiných postkomunistických zemích, nejnaléhavější otázkou, přestože v řízení církevních záležitostí mají laici značné slovo. Bylo by však omylem se v tomto případě domnívat, že připomenutí svobody člověka a jeho osobní odpovědnosti posoudit rizika ukazuje na demokratizaci vztahů či pronikání liberalismu dovnitř církve. Zavádějící je i srovnávání podobných diskuzí uvnitř pravoslaví s protirečícími si kontroverzemi, které v katolickém světě doprovázejí některá rozhodnutí papežů či biskupů spolupracovat s civilními úřady při aplikaci hygienických zákazů. Přenášením sociálních vzorců liberálního pluralismu (tzv. *euroatlantismu*) do prostředí ruského postsocialistického korporatismu se stáváme z ruského zorného pole nežádoucími arbitry sociálních a kulturních sporů, kterým – podle mínění většiny Rusů – vnější pozorovatel jen stěží může rozumět. Naše sebestředná (jinak řečeno *europaistická*, totiž vydávající se za evropská) východiska ztěžují možnost pochopení důvodů ruské nedůvěry vůči bezbřehé otevřenosti novým zkušenostem i vůči procesu graduujícího narůstání nezávislosti na tradičních autoritách. Ani nelze opomenout, že tato východiska mohou být lehce překážkou interpretovat neideologicky projevy specifické ruské víry, ať už ve znamenitost ruské vědy (včetně medicíny) či ve schopnost ruského zdravotnictví, či víry ve vlastní (nad-)národní ambice nebo oprávněnost ruských snah vytvořit alternativní hodnotový systém tzv. *ruské civilizace* (tzv. *eurasianismus* chápaný jako duchovní a vlastenecké obrody)³. Konečně je zde namísto se naučit vnímat, rozebírat a přesně určit rozdíly mentalit a paradigmat, což samo o sobě zároveň značně napomáhá objasnit i naše vlastní pozice v této věci. Vyhroceně řečeno: bez této jinakosti nemůžeme nahlížet sami sebe objektivně, přijímáme-li dialogickou podobu osvojení si pravdy.

² Srv. diskuzi pod videem: <https://www.youtube.com/watch?v=sYmg59f6mG8>; video mělo 96 740 zhlédnutí.

³ Srv. ŠPIDLÍK, T., *Ruská ide. Jiný pohled na člověka*, Refugium, Olomouc 1996, s. 178–192.

Jádro jeho poselství můžeme hledat v typickém způsobu aktualizace života sv. Marie Egyptské⁴, vycházející z bohaté kazatelské tradice křesťanského Východu. Ta je navíc pro východní církve velice důležitou světicí. Žila na předělu 4. a 5. století. Utekla z rodné z Alexandrie ve 12 letech, aby se oddala zpustlému životu, který zahrnoval prostituci.⁵ Když se připojila ke skupině poutníků, která putovala do Jeruzaléma, během cesty, jak životopis nijak netutlá, všechny – až na výjimky – svedla ke hříchu. O to více vyniká zázračná Boží moc. V okamžiku vstupu do chrámu, kde je uchováván svatý hrob, cítila se dočista přemožena silou, které nemohla odolat. Pomodlila se před ikonou Panny Marie, aby mohla uctít Kristův hrob. Opustila baziliku a znovu se zastavila před ikonou a tam uslyšela hlas: „Překroč řeku Jordán a najdeš pokoj.“ Marie již byla přesvědčena, že chce žít životem obrácených, a přijala toto pozvání. Bez známky zaváhání překročila vody divoké řeky a čtyřicet sedm let zůstala v judské poušti, kde žila v naprosté nahotě a samotě. Jen dvakrát její úplnou odloučenost narušilo setkání s mnichy, kteří jí přinesli eucharistii.

V pravoslavné tradici je sv. Marie Egyptská světicí, jejíž památka se slaví v době postní (pátá neděle Velkého postu). Stala se jednou z největších a nejuznávanějších osobností. Příklad její kajícího je výzvou k obrácení srdce, které je možné pro každého.

Patriarcha z jejího života vybral ty události, které mu pomohly osvětlit současnou situaci:

„Křehká žena překračuje Jordán a opouští všechny, opouští chrámy i kláštery a odmítá i svátost. Jde do pouště - jen si pomyslíme! - aby před ní nebyl nikdo kromě Boha. (...)

Zosima (její životopisec) nemohl pochopit, s kým se setkal, zda s člověkem, nebo andělem. Jak mohla tato žena – bez možnosti modlit se v chrámu, bez přijetí Kristových svátostí, bez pomoci zpovědníků, bez pomoci bratří a sester v Duchu Svatém – jak mohla v úplné izolaci dosáhnout takové svatosti, která Zosima ohromila, když viděl, jak Marie překročila Jordán krácejíc po hladině. Co to znamená? To znamená, že její lidskou přirozenost nebylo možné odlišit od přirozenosti andělské. Již mezi nimi neexistovala hranice. Ona jako anděl překonala zákony lidské přirozenosti. Žádná pozemská zátěž! Proč to bylo možné? Příčinu třeba hledat v modlitbě v samotě, v upřímné modlitbě, která netrvala týden, ani měsíc, ani dva, ale celý její život. Právě tato modlitba udělala z hříšnice Marie velkou světicí, kterou církev nabízí jako příklad každému z nás. Příklad toho, jak z propasti hříchu, když se radikálně oddělila od světa a nabídla velkodušně samotou jako oběť, byla uschopněna vystoupit až do andělských výšin.“⁶

Příklad sv. Marie Egyptské je v pohledu patriarchy prozřetelnostní i pro současnost. Pomáhá pochopit, že pro obrácení, přijetí spásy v životě je podstatná životní volba být před Bohem *nahý*, a to jako výraz osobního, trvalého a upřímného vztahu. Jen když jsme takto před tváří Pána, pouze tehdy je možné vést s pomocí Boží, s jeho přátelstvím zápas proti hříchu. Tento zápas je těžší než jakákoli lidská válka, při které jsou mnozí ochotni i obětovat své životy nebo je proti své vůli ztratit. Zde se rodí výzva řídit se v nucené karanténě nejen hygienickou normou, ale i objevovat jako příležitost *uvést svůj život do pořádku* a znovu přijmout vědomě potřebu spásy.

Na takové kázání není ucho křesťana na Západě příliš navyklé. Byť i rozpoznáváme ve slovech patriarchy vyhocené obraty typické pro homilie vycházející z východní tradice, přece jen není literární nadsázkou. Týká se něčeho, co sdílíme s východními křesťany. Jak se stavět k úplnému nebo částečnému zákazu bohoslužeb, jak se postavit vůči omezením, která se

⁴ Český překlad jejího života: *Legenda o Marii Egyptské*, přeložil J. Rašín, Hendrich, Praha 1928.

⁵ Marie Egyptská [online; dostupné z: <http://www.acizek.nfo.sk/teolog/saints/texty/04/01marieegypt.htm>; Dvořáček, M., Ctihodná Marie Egyptská a tajemství pokání [online] dostupné z: <http://pravoslavbrno.cz/ctihodna-marie-egyptska-a-tajemstvi-pokani/>.

⁶ Патриаршая проповедь в Неделю 4-ю Великого поста после Литургии в Храме Христа Спасителя [online]; dostupné z: <http://www.patriarchia.ru/db/text/5613859.html>.

týkají i slavení Velikonoc a Vánoc a zdají se nedostatečně zdůvodněná a mnohým se jeví jen jako projev státního dirigismu.

Křesťan může zůstat na povrchu, rozhořčený nad tím, že byl zbaven „práva“, práva na eucharistii. Za tímto rozhořčením nepochybně můžeme hledat a nacházet odhodlanost bránit legitimitu myšlenky, že eucharistie je východiskem, vrcholem i středem křesťanského života. Ale tento stav je možné přijmout i jako podněcující provokaci, která pochází z této nečekané doby, pochopit ji jako užitečnou věc v rukou Boží prozřetelnosti, která kráčí po tak výjimečných cestách, po kterých byla vedena i mladá alexandrijská prostitutka.

Jsme podněcováni tím, co se kolem děje. Uvědomuje si díky tomu, jak velmi povrchně jsme doposud chápali celistvost eucharistie a významu přijímání těla a krve Páně. Stala se nám nezřídka gestem, které bylo snadno dostupné, vždy „po ruce“, jaksi na přání. Možná jsme občas museli bojovat i proti rutině, samozřejmosti, automatismu. Patrně byla propojena s pohanskou důvěrou v magickou sílu svatých věcí nebo chápána jako životní pojistka spojená s výhodami. Katolická teologie vždy trvala na nutnosti růstu dispozice člověka přijímajícího Krista. Jinak řečeno: hlouběji „vědět, koho přijme“, a stále osobněji prohlubovat nutnou podmínku duchovní plodnosti přijímání, totiž růst touhy po Kristu propojovat s tím, jak se Kristu stále více podobáme svým životem.

Připomeňme v této souvislosti památná slova papeže Františka z pátku 27. dubna 2020:

V tomto našem světě, který miluješ více než my, jsme se hnali vpřed plnou rychlostí a měli dojem, že jsme mocní a schopní všeho. Chtíví zisku, jsme se nechali pohltit věcmi a strhnout spěchem. Nezastavili jsme se na tvoje volání, neprocitli jsme tváří v tvář planetárním válkám a nespravedlnostem, neslyšeli jsme křik chudých i naší těžce nemocné planety. Vyzývavě jsme pokračovali a mysleli si, že budeme v nemocném světě navždy zdraví. Nyní, když jsme na rozbouřeném moři, tě prosíme: „Probud' se, Pane!“⁷

V sázce je život a smrt. Riziko je vysoké. V náhody nevěříme. V čem sázka spočívá? V převratné výzvě, kterou prožíváme: vrátit se na cestu křesťanského života. Co to znamená v životě? Nechat se prostupovat myšlenkou na Krista, nasycovat se jeho pohledem na život a smrt, pronikat pochopením, že čas tohoto života je nám dán, abychom vždy znovu mohli prožít sílu a moc velikonoční události. Není událostí minulou, nýbrž přítomnou. Působí v našem životě jako nyní přítomná *novost života*, kterou přináší tento den, tento měsíc, tento rok.

V životních zkouškách nově poznáváme druhé i sebe. Objevujeme kolem sebe, v práci i v jiných životních souřadnicích, své staré známe jako nové lidi. Překvapují nás jejich mnohdy nesourodé postoje a i zvraty o 180 stupňů. Domnívali jsme se, že jsme je důkladně znali. Ale mýlili jsme se, když se střetáváme s tím, jak se projevují navenek. Liší se velmi od našich představ.

Existují lidé s fatalistickými tendencemi, jsou to ti, kteří nás přímo terorizují lpěním na vnějškovosti zbožných rituálů, neváhají udávat, nebo i zrazovat nejbližší tím, že se jich štítí. Jiní jsou postupně zpracováváni vnějším okolím a jsou nestálí, utíkají před druhými i před sebou samými, hledají výmluvy, neustále až trapně se ospravedlňují a nechávají se ospravedlňovat laciným alibismem. Taktovky se ujal velký režisér strach, onen lidský pocit, pod jehož vlivem každý jedná jinak, než je navyklý. Spadne maska a ukáže se slabost člověka v celé své nahotě.

⁷ Papež František, Pán nás volá ze svého kříže, abychom opět naleznou život (Meditace Petrova nástupce při mimořádné pobožnosti *Urbi et Orbi*, nám. sv. Petra), [online]; dostupné z: <https://www.radiovaticana.cz/clanek.php?id=30850>.

Co můžeme? Řečeno obrazně: bydlet v možnostech, kterou jsou. A to i tehdy, když nám byly vnuceny proti naší vůli. Můžeme naši situaci přijmout jako provokaci, jíž Pán otevřel novou epochu lidstva spojenou s vytrvale opakujícími se znameními přibližujícího se dovršení světa: Pán skutečně přijde. Co to znamená zejména pro nás křesťany? To jediné: musíme žít jako svůj osobní závazek být stále „světlem světa a solí země“. Naše jednání, postoje a rozhodnutí jsou propojena se způsobem zralého rozlišování, které svědčí o vážnosti, se kterou je činíme, a o pokoji, který naše čekání na přicházejícího Pána proměňuje ve svědectví, že i tam, kde převládá strach a úzkost, není život bez perspektivy. Den co den je nám dáвана příležitost hledat a najít místo *zde a nyní*, kde se můžeme setkat s Pánem.

Sv. Marie Egyptská se nemohla přiblížit ke Kristovu hrobu dříve, než našla sama sebe ve tváři Panny Marie na ikoně, která byla umístěna v blízkosti Božího hrobu, kde začala celková reforma jejího života. Je nám nabídnuto stát před utrpením světa jako před umučením, smrtí a vzkříšením Krista. Pomozme si navzájem, abychom nepromárnili tuto příležitost, abychom získali nové oči, schopné se již nebát a nabídnout našim bratrům a sestrám skutečnou Kristovu blízkost. Slovy patriarchy Kyrila:

Dnes nejsou pouště ani v Moskvě, ani v Petrohradě, ani v našich dalších městech. Ale existuje místo, které se může stát pouští - to je náš vlastní domov. Udělejme z našich domovů poušť, kde se budeme vroucně modlit. Vezměme na sebe čin neopustit své domovy, jak si to předsevzala sv. Marie Egyptská – neopustit poušť. A pravděpodobně měla také hlad a žízeň! I když v moderních městech je možné získat jak jídlo, tak pití bez opuštění pouště. (...)

Tak bychom teď měli žít. Neposlouchejte žádná další kázání, včetně těch, která vycházejí od zmatených kněží – poslouchejte, co vám dnes řekl patriarcha, a ne od sebe, ale díky inspiraci velké kajicnice sv. Marie Egyptské, která zachránila tělo i duši cestou do divočiny, v naprosté izolaci od lidí kolem sebe.

Co říci závěrem? Nežijeme až v tak rozdílných světech! Uvažujme a přemítáme hlouběji a v souvislostech. Nebojme se nechat se vést mystikou našich dnů. Spojuje nás Srdce Kristovo, soucitné s tímto světem. Spojené s lidstvem i tímto člověkem. Vše, co se odehrává před našima očima, ještě před tím se utváří v jeho výkupnou oběť na kříži i tím, jak se ujímá veškeré bolesti a nemoci světa zevnitř. Tento nemocný, zmatený, bezradný a strachem vysílený svět neopustí. Ani v takových krajnostech, na takových periferiích, které prožívala na poušti sv. Marie Egyptská.